

Andrzej Bukowski

(30 listopada 1911 – 14 lutego 1997)

Jan Data

IV. K R O N I K A

Z M A R L I

Pamiętnik Literacki LXXXIX, 1998, z. 3
PL ISSN 0031-0514

ANDRZEJ BUKOWSKI

(30 listopada 1911 – 14 lutego 1997)

Andrzej Bukowski – niestrudzony badacz literatury i kultury, autor imponującej liczby publikacji poświęconych piśmiennictwu Pomorza, Ziemi Kaszubskiej, dziejom folklorystyki, biografistyce, historii czasopiśmiennictwa, rektor Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku, działacz Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza – urodził się 30 XI 1911 we wsi Stare Polaszki pod Kościerzyną, w rodzinie chłopskiej, jako syn Leona i Anny z domu Gołuńskiej. Spośród 11 dzieci tego małżeństwa dwoje zmarło w dzieciństwie, najstarszy syn poległ w r. 1916 na froncie wschodnim, drugi, jako polski żołnierz – w 1920 roku.

Od 5 IV 1918 do 28 VI 1923 Bukowski uczęszczał do Jednoklasowej Szkoły Powszechnej w rodzinnej wsi. Początki nauki przypadły jeszcze na czasy zaboru pruskiego: wtedy musiał uczyć się wyłącznie po niemiecku i był, podobnie jak inne dzieci polskie, karany chłostą za niezrozumienie wyuczonych na pamięć z elementarza tekstów niemieckich. Po wyzwoleniu Pomorza w 1920 r. przez armię generała Józefa Hallera ukończył w tej szkole cztery oddziały.

Zdawszy pomyślnie egzamin wstępny, rozpoczął 1 IX 1923 naukę w 8-letnim Państwowym Gimnazjum Klasycznym w Kościerzynie. Należał do gimnazjalnego chóru, orkiestry, Towarzystwa Filomatów Adama Mickiewicza (od kl. VI) i Kółka Krajoznawczego. Był prezesem Towarzystwa Filomatów w latach 1929–1931. W roku 1930 otrzymał stypendium im. Jana Kasprowicza, przyznane przez Dyрекcję „Książnicy Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie.

W maju 1931 uzyskał świadectwo dojrzałości. Od 11 I 1931 do 30 VI 1932 pełnił obowiązkową służbę wojskową, wstąpiwszy ochotniczo do Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, którą ukończył ze stopniem podchorążego rezerwy. 1 I 1934 został mianowany podporucznikiem rezerwy.

Od początku roku akademickiego 1932/33 do 1936 r. odbywał na Uniwersytecie Poznańskim studia polonistyczne pod kierunkiem prof. Romana Pollaka; uczestnicząc w prowadzonych przez niego seminariach napisał pracę pt. *Oblicze poetyckie Marcina Borzymowskiego* na podstawie pierwodruku *Morskiej nawigacji do Lubeka* oraz pracę magisterską pt. *Życie literackie i kulturalne na Pomorzu w latach 1848–1886*. Słuchał też wykładów m.in.

prof. Tadeusza Grabowskiego z teorii literatury, doc. Stanisława Kolbuszewskiego o Mickiewiczu, prof. Michała Sobeskiego z zakresu estetyki, prof. Henryka Ułaszyna z językoznawstwa, dra Konstantego Troczyńskiego z teorii literatury. Pobocznie studiował germanistykę. W roku 1935 był prezesem studenckiego Koła Polonistów; wraz z jego członkami brał udział w mającym miejsce we Lwowie zjeździe naukowym poświęconym Krasickiemu; zorganizował w Poznaniu ogólnopolski zjazd Kół Polonistycznych połączony z sesją naukową.

Otrzymał 10 VI 1936 dyplom i tytuł magistra filozofii w zakresie filologii polskiej. Z dniem 1 XI został zatrudniony jako pracownik Rady Zrzeszeń Naukowych, Artystycznych i Kulturalnych Ziemi Pomorskiej i przydzielony zarządowi Towarzystwa Naukowego w Toruniu do prac bibliotecznych w Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika, w szczególności do zinventaryzowania i skatalogowania cennych zbiorów Walentego Fiałka, znanego bibliofila pomorskiego. W tym charakterze pracował do 30 VI 1939, tj. do czasu likwidacji Rady, po czym – do wybuchu wojny – był bibliotekarzem Książnicy Miejskiej.

Po osiedleniu się w Toruniu został członkiem Koła Literackiego Konfraterni Artystów, a także redakcji jego organu „Tekka Pomorska”, kwartalnika regionalnego poświęconego zagadnieniom kultury i sztuki, którego redaktorem naczelnym był w latach 1927 oraz 1938. Zamieszczał w nim artykuły krytycznoliterackie, recenzje, notatki z życia literackiego i kulturalnego oraz dotyczące ruchu wydawniczego, niektóre z nich sygnując inicjałami: A. B., kryptonimem: St. P., lub pozostawiając bez podpisu. Był współzałożycielem i członkiem zawiązanego w Toruniu w 1936 r. Zrzeszenia Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”. W roku 1937 wstąpił do Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

Nawiązał w 1936 r. współpracę z Rozgłośnia Pomorską Polskiego Radia i kontynuował ją do r. 1939; podobnie – z miesięcznikiem „Kaszuby”, dodatkiem regionalnym „Gazety Kartuskiej”, i ze „Słowem Pomorskim” wychodzącym w Toruniu. W latach 1937–1938 miał przed mikrofonem Rozgłośni Pomorskiej cykl kilkunastu pogadanek-felietonów pt. *Poznajmy pisarzy pomorskich*. Opracował audycję słowno-muzyczną *Kaszuby*, nadaną 3 I 1938 na fali ogólnopolskiej; ogłaszał artykuły w prasie warszawskiej; w tym też okresie zaczął w kartuskich „Kaszubach” publikować nieznane prace Hieronima Derdowskiego jako wynik badań nad tym poetą. Prace te potem zamieścił w wydanych przez siebie *Pismach prozą Derdowskiego*; w przedmowie do książki dał pierwszą pełną biografię.

2 VII 1938 Bukowski wziął ślub z koleżanką ze studiów, Ewą Drachowską z Poznania; miał troje dzieci: Andrzeja Zygmunta, Jacka oraz Miłosławę.

Od jesieni 1938 do wiosny 1939 jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej (Prezydium Rady Ministrów) odbył 7-miesięczne studia w bibliotekach Berlina, Gdańska i Królewca w związku z przygotowawaną rozprawą doktorską nt. *Życie literackie i kulturalne na Pomorzu w epoce zaboru, 1772–1920*, następnie – po odnalezieniu w Gdańsku części archiwum „Gryfa” – z pracą „*Gryf*” i *ruch młodokaszubski na tle regionalizmu polskiego*.

Wiele uwagi w tym czasie i później poświęcił zmarłemu 10 II 1938 kaszubskiemu twórcy Aleksandrowi Majkowskiemu: przemawiał nad jego

grobem, pisał o nim dla prasy i radia, wydał z rękopisu, poprzedzoną własną przedmową, jego powieść *Żęce i przigodę Remusa*, otwierając jednocześnie tym dziełem, jako tomem 1, wydanie wszystkich utworów pisarza, które jednak nie mogło być zrealizowane z powodu wybuchu drugiej wojny światowej. Opracowaniem życiorysu Cyryla Danielewskiego zapoczątkował trwającą do końca życia współpracę z *Polskim słownikiem biograficznym*.

W końcu sierpnia 1939 został zmobilizowany. Wziął udział w obronie Warszawy, a po jej kapitulacji dostał się do niewoli niemieckiej, która trwała

Andrzej Bukowski

do końca kwietnia 1945. Przebywał w oflagach (obozach jeńców-oficerów) w Braunschweigu (Brunszwiku), Woldenbergu (Dobiegniewie) i Murnau. Przez wszystkie lata pisał „dziennik obozowy”, obrazujący ważniejsze wydarzenia oraz jego własne przeżycia i refleksje. Dziennik zachował się prawie w całości. Niektóre jego fragmenty Bukowski ogłaszał drukiem jako autentyczne dokumenty lat niewoli. Całość ukazała się w Wydawnictwie Naukowym PWN w r. 1993, pt. *Za drutami oflagów. Dziennik oficera, 1939–1945*.

Po powrocie do Polski, do Torunia (10 VII 1945), rozpoczął 19 VII pracę na etacie naukowym w Instytucie Bałtyckim: na stanowisku zastępcy kierownika Wydziału Pomorzoznawczego. Tutaj – w tymże roku i w latach następnych – m.in. redagował „Komunikaty Działu Informacji Naukowej Wydziału Pomorzoznawczego”. Wkrótce wznowił też współpracę z Towarzystwem Naukowym w Toruniu i Towarzystwem Bibliofilów im. Joachima Lelewela, którego członkiem był już przed wojną. Współpracował poza tym w zakresie problematyki pomorskiej z bydgoską „Arkoną”, poświęconą kulturze i sztuce, oraz z dziennikami: „Robotnik Pomorski” (Toruń), „Ilustrowany Kurier Polski” (Bydgoszcz), „Dziennik Bałtycki” (Gdynia), „Rzeczpospolita” (Warszawa).

W roku 1946 powołany został do redakcji wznowionego organu Instytutu Bałtyckiego: „Jantar”, gdzie publikował rozprawy oraz kronikę życia kulturalnego i naukowego Pomorza; korespondencje z tego zakresu z Torunia

i Bydgoszczy zamieszczał równocześnie w „Przeglądzie Zachodnim” – organie Instytutu Zachodniego.

30 IV 1948 został promowany na doktora filozofii na podstawie rozprawy *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*.

W dniach 19–22 IX 1948 brał udział w VII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich we Wrocławiu i wygłosił na nim referat pt. *Rok 1848 na Pomorzu*. W roku 1949 został członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku oraz członkiem Gdańskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, a od 12 I 1950 wchodził w skład jego zarządu, sprawując od 18 I 1952 do r. 1986 funkcję prezesa (od 10 I 1957 do 14 IV 1959 był wiceprezesa).

W roku 1950 nawiązał kontakt i współpracę z Instytutem Badań Literackich PAN.

1 IX 1950 zaczęła się długoletnia praca Bukowskiego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku na stanowisku p.o. samodzielnego pracownika naukowo-dydaktycznego. W roku akademickim 1952/53 pełnił obowiązki kierownika Zakładu Filologii Polskiej WSP, z początkiem zaś roku 1953/54 został przez ministra oświaty powołany na stanowisko kierownika utworzonej wtedy w gdańskiej WSP Katedry Historii Literatury. Jesienią 1953 wstąpił do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W dalszym ciągu pracował w dziale kulturalno-oświatowym „Dziennika Bałtyckiego”. W jego dodatku „Rejsy” zamieścił w tym okresie blisko 40 drobnych prac, poświęconych m.in. Ceynowie i Derdowskiemu, haftom i strojom kaszubskim.

Należał do organizatorów wielkiej konferencji pomorskiej historyków, językoznawców i pedagogów, która odbyła się w Gdańsku 25–27 X 1954 z okazji 500-lecia powrotu ziem Pomorza Wschodniego do Polski. Wygłosił na tej konferencji referat pt. *Pomorze w dobie narastania i rozwoju kapitalizmu* oraz komunikat na temat pisowni nazwiska działacza i dialektologa kaszubskiego, Floriana Ceynowy.

Na wniosek Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu otrzymał tytuł docenta tegoż Uniwersytetu – na podstawie uchwały Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej z 24 VI 1955.

Z okazji 100 rocznicy śmierci twórcy *Pana Tadeusza* wygłosił na środowiskowej akademii w Gdańsku odczyt pt. *Kult Adama Mickiewicza na Pomorzu*, który opublikował w 1959 r. w „Gdańskich Zeszytach Humanistycznych”. Przyczynił się też do nazwania imieniem Wieszcza parku Oliwskiego i postawienia tam jego popiersia. Otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi i Pamiątkowy Medal wybitny z okazji 100 rocznicy śmierci Mickiewicza: „W uznaniu zasług na polu popularyzacji twórczości i postaci wielkiego poety polskiego”, przyznany przez Ogólnopolski Komitet Obchodu Roku Mickiewiczowskiego.

Na zorganizowanej w WSP środowiskowej konferencji poświęconej potrzebom humanistyki gdańskiej wysunął i uzasadnił w swoim referacie konieczność powołania Uniwersytetu w Gdańsku. A gdy po październiku 1956 został wybrany na rektora WSP w Gdańsku, zapoczątkował i w następnych latach prowadził akcję na rzecz utworzenia w Gdańsku uniwersytetu. Był inicjatorem powołania społecznego komitetu organizacyjnego Uniwersytetu Gdańskiego. Był też współautorem memoriału w tej sprawie, który został wręczony władzom lokalnym i centralnym, a w 1958 r. opublikowany w „Gdańskich

Zeszytach Humanistycznych”. Pomagał przy organizowaniu Gdańskiego Towarzystwa Naukowego; został członkiem Instytutu Zachodniego w Poznaniu; należał do twórców i członków założycieli Zrzeszenia Kaszubskiego oraz wszedł do jego Zarządu Głównego.

W roku 1958 wydał nakładem Ossolineum we Wrocławiu książkę *Pomorze Gdańskie. 1807–1850. Wybór źródeł*, zaopatrzoną w obszerny wstęp i objaśnienia, wypełniającą lukę, jaka istniała w dotychczasowej historiografii pomorskiej.

Z początkiem 1958 r. objął redakcję „Rocznika Gdańskiego”, organu Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Gdańskiego Towarzystwa Naukowego; funkcję tę pełnił przez blisko 40 lat, do 1991 roku. W owym czasie ogłosił w „Roczniku” wiele swoich prac¹. W tymże roku 1958 założył w WSP nowe czasopismo, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, i redagował je w pierwszym 10-leciu istnienia (1958–1967). Wtedy też utworzył w WSP Zakład Kaszuboznawczy, którym kierował do 1969 roku.

Od roku 1958 do 1968 był przewodniczącym Instytutu Bałtyckiego, przyczyniając się do wznowienia jego działalności na początku lat sześćdziesiątych.

W roku 1958 został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W roku 1959 ponownie wybrano go na rektora WSP na 3-letnią kadencję. W roku 1963 w „Gdańskich Zeszytach Humanistycznych” zamieścił obszerną pracę pt. *Pomorze Gdańskie w powstaniu styczniowym* (w 1964 r. ukazała się książka, stanowiąca rozszerzoną i poprawioną wersję pracy opublikowanej w roku poprzednim).

19 X 1964 powołany został na stanowisko profesora nadzwyczajnego w WSP w Gdańsku.

Zorganizował wiele sesji naukowych: *Województwo gdańskie w XX-leciu Polski Ludowej*, 1965; *Tradycje literackie Ziemi Gdańskiej* (połączona ze Zjazdem Delegatów Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza), 1966; w ramach „Roku Wybickiego” ogólnopolska sesja naukowa Gdańskiego Towarzystwa Naukowego i lokalna sesja w Kościerzynie, 1972; *Literatura gdańska i Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1975*, 1977; drugą sesję naukową na temat literatury gdańskiej i Ziemi Gdańskiej po 1945 r. zorganizował w ramach działalności Zakładu Kaszuboznawczego i realizowanych przezeń badań nad problemem węzłowym: *Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja*, 1983.

W Uniwersytecie Gdańskim stworzył w ramach Instytutu Filologii Polskiej Zakład Historii Literatury i Kultury Pomorza XIX i XX w. i objął jego kierownictwo.

8 IV 1982 został powołany na stanowisko profesora zwyczajnego nauk humanistycznych. Pomimo przejścia na emeryturę (od 1 X 1982) podjął się, na życzenie władz uczelni, prowadzenia nadal seminarium magisterskiego, nadto – kierowania Zakładem.

Wypromował 15 doktorów i blisko 500 magistrów.

W serii 2 *Problemów literatury polskiej okresu pozytywizmu* (1983), redago-

¹ Zob. *Bibliografia publikacji Prof. Dr. Andrzeja Bukowskiego*. „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego”. Prace historycznoliterackie, nr 10/11 (1986).

wanej przez Janinę Kulczycką-Saloni i Edmunda Jankowskiego, zamieścić kolejne dwa rozdziały planowanej książki o pozytywizmie pomorskim; ich ciągiem dalszym jest rozprawa opublikowana w „Roczniku Gdańskim”, pt. *Oświata i nauka w programie pozytywistycznym toruńskiego Towarzystwa Moralnych Interesów (1869–1884)*. W tomie *XXV lat Teatru Dramatycznego w Gdyni* (1985) ukazał się jego szkic pt. *Gdyńskie tradycje teatralne w okresie XX-lecia międzywojennego*.

Arykuły i książki publikował w wydawnictwach lokalnych oraz o zasięgu ogólnokrajowym. W kompendium *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny* (1984–1985), z którego redakcją współpracował od początku lat siedemdziesiątych, zamieszczono łącznie 90 opracowanych przez niego, a dotyczących Pomorza Gdańskiego XIX i XX w. haseł poświęconych osobom, czasopismom, miejscowościom i regionom oraz Uniwersytetowi Gdańskiemu.

Wydał z rękopisu, nakładem „Paxu”, pamiętnik Pomorzanina z lat 1879–1920, napisany przez księdza Józefa Dembińskiego, a zatytułowany *Radości mało – goryczy dużo*, poprawił i objaśnił jego tekst oraz poprzedził wstępem (1985).

Nad życiem i dziełem Andrzeja Bukowskiego snuto refleksje w dniu jego pogrzebu 18 II 1997 na Cmentarzu Centralnym Srebrzysko. Rodzina, bliscy przyjaciele, uczniowie, rektor, dziekan Wydziału Filologiczno-Historycznego, cały Wydział Filologiczno-Historyczny oraz społeczność akademicka Uniwersytetu Gdańskiego zebrał się, by oddać ostatnią przysługę.

Dokonania naukowe, edytorskie i organizacyjne Profesora są liczne, wartościowe i trwałe. Zarysem monograficznym *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny* stworzył Bukowski podstawy do naukowych badań literatury regionalnej. Ogólnopolska sesja naukowa w ramach „Roku Wybickiego” (1972) – której był inicjatorem i organizatorem – oraz publikacje z nią związane (*Józef Wybicki*, 1972, *Archiwum Wybickiego*, t. 2, 1978; tom zbiorowy *Józef Wybicki*, 1975) spowodowały przywrócenie Wybickiemu należnej rangi w kulturze polskiej. Andrzej Bukowski przyczynił się waleśnie do wzniesienia Wybickiemu pomnika w Kościerzynie, a następnie do stworzenia Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie.

Trudno przecenić 40-letni bez mała okres redagowania przez Bukowskiego „Rocznika Gdańskiego”, który okazał się rodzajem, „arki przymierza między dawnymi i młodszymi laty”. „Rocznik Gdański” – Profesora ukochane dziecko – imponuje dzisiaj ogromem informacji i dokumentacji. Gdy czyta się po latach tomy „Rocznika”, widać, że Profesor bywał omylny w opiniach o ludziach i zdarzeniach, w ocenach idei – ale na krótką metę. Natomiast z perspektywy „dłuższego trwania” nie ulega kwestii, że nie mylił się, gdy wierzył w sens działań humanistycznych, gdy stawał na lokalne – regionalne – siły i możliwości. Także na porządną dokumentację, pracowitość, rzetelność, klarowność.

Nie można dzisiaj opracowywać dziejów piśmiennictwa oraz kultury Pomorza i Ziemi Kaszubskiej bez „Rocznika Gdańskiego”, bez dokonań Andrzeja Bukowskiego.

Dobrze przysłużył się ziemi, która go wydała.

Jan Data